

ИЗ ИСТОРИЯТА НА ЮРИДИЧЕСКОТО РЕГУЛИРАНЕ НА ЗАЩИТАТА НА ДЪРЖАВНАТА ТАЙНА

1. Правилник за закритите научни трудове от 1971 г.

Николай Проданов

FROM THE HISTORY OF THE LEGAL REGULATION OF THE PROTECTION OF
STATE SECRETS

1. Regulations for closed scientific papers from 1971
Nikolay Prodanov

Abstract: *The article examines the background of a normative act that refers to the so-called closed scientific papers.*

Key words: *closed scientific papers, state secret*

<https://doi.org/10.46687/MYRK7938>

В началото на 70-те години на ХХ в. определени среди в ръководството на Българската комунистическа партия (БКП) осъзнават необходимостта от ясно разграничаване между научната информация, необходима за вземането на адекватни управленски решения, и информацията, поднасяна по каналите на пропагандата и агитацията към широките слоеве на населението. Отдавна известната дилема, базирана на „двойствеността на истината“ – необходимостта тя да бъде една за обществеността (плебса) и друга за вътрешния кръг (елита), принуждава управляващите да вземат някои конкретни решения в научната сфера, свързани с въвеждането на открита цензура.

При това може да се констатира определено връщане към известни методи и похвати на цензурната система от началото на 50-те години на века. В периода 1952 - 1956 г. в страната съществува Главно управление по въпросите на литературата и издателствата, т. нар. Главлит (Chichovska 1991: 38-48) – пълен аналог на едноименно съветско учреждение. Една от основните му функции е формулирана по следния начин – „да упражнява всички видове политико-идеологически, военен и икономически контрол над печата и печатните произведения...“ (TsDA 112: 2). През 1956 г. във връзка с промените в СССР и критиката срещу „култа към личността на Вълко Червенков“ българският Главлит е закрит.

В следващите години се запазва определен контрол върху книжовната продукция, свързан изключително с дейността по опазване на държавната тайна. Например в „Правилника за научните степени“ от 1964 г. (Darzhaven vestnik 1964: 1) се регламентира положението, че защитата на дисертации с поверителен характер се осъществява в закрити заседания¹³.

Събитията в Чехословакия през 1968 г. оказват пряко въздействие върху цялостния обществено-политически климат в социалистическите страни. Те повлияват и върху нивото на държавно-партиен контрол върху научната продукция.

¹³ За разлика от предишния „Правилник за научните степени и аспирантурата“ (Държавен вестник, бр. 70 от 30 август 1960 г.), където подобна разпоредба отсъства.

С решение № 23 от 9 януари 1970 г. Секретариатът на Централния комитет (ЦК) на БКП поставя задачата да се осигурят условия за написване на **закрити** научни трудове и дисертации по някои проблеми на международното комунистическо движение, по историята на БКП и по държавните и партийни отношения на Народна република България със социалистическите и капиталистическите страни. От една страна, визираните въпроси имат важно теоретическо и практическо значение за България и за БКП. От друга – тяхното открито проучване и публикуването на получените резултати е в състояние да доведе до влошаване на отношенията с някои социалистически страни и комунистически партии поради различията и разногласията, които те имат с определени позиции на БКП. Откритото разглеждане на някои въпроси от историята на БКП пък е в състояние да увреди нейния авторитет като цяло, да засегне създадената представа за нейни лидери и да се отрази неблагоприятно върху провежданата в момента актуална политическа линия. В периода до 1971 г. тези възможни усложнения принуждават изследователите да не проучват споменатите проблеми или да се ангажират с ненаучни, временни и конюнктурни съображения и схващания по тях. Изходът от ситуацията Секретариатът на ЦК на БКП търси в написването на научни трудове, които да разглеждат обективно поставената проблематика, но в същото време те да бъдат достъпни за ограничен кръг читатели.

В своя съвместна докладна записка (TSDA 1B: 54-58) от 19 юни 1970 г. зав. отдел „Наука и образование“ на ЦК на БКП Георги Атанасов, зав. отдел „Външна политика и международни връзки“ на ЦК на БКП Константин Теллалов и директорът на Института по история на БКП Давид Елазар предлагат примерен тематичен план за закрити научни трудове и дисертации. В плана влизат следните теми:

1. Основни тенденции и аспекти в политиката на Китайската комунистическа партия.
2. Съвременни тенденции в развитието на Албания.
3. Положението в Съюза на югославските комунисти, характер на неговата вътрешна и външна политика.
4. Реална и потенциална опасност от десния и левия опортюнизъм в съвременните условия и пътищата за неговото преодоляване (особено за социалистическите и за капиталистическите страни).
5. Своеобразия в политическите концепции на Италианската комунистическа партия.
6. Опитът на Чехословашката комунистическа партия в борбата срещу антисоциалистическите сили.
7. Балкански аспекти от външната политика на Народна република България.
8. История и съвременност на балканския национален въпрос и преди всичко македонския въпрос.
9. Някои аспекти от отношенията между БКП и Коминтерна през първата половина на 30-те години.
10. Политическа природа на „лявото“ сектантство в БКП. Причини, прояви и основни поражения в партията.

11. Практиката, свързана с култа на личността в историята на нашата страна.

12. Секретни аспирации на империалистическите сили срещу Народна република България.

13. Някои страни от стратегията и тактиката на БКП в борбата срещу империалистическата диверсия.

14. Причини, същност и прояви на антисъветизма в комунистическото движение.

15. Някои тенденции в развитието на социалистическия Интернационал и нашата тактика спрямо него.

16. Отношението на БКП към социалдемократическите и социалистическите партии, които са на власт (самостоятелно или в коалиция).

17. Отделни страни от политиката на БКП към управляващите революционно-демократични партии в арабските държави.

18. Форми на помощ и сътрудничество на Народна република България със развиващите се страни.

19. Контакти и връзки на БКП и Народна република България с национално-освободителното движение.

Представените теми са показателни сами по себе си и ясно демонстрират ред международни и исторически въпроси, по които от политически съображения БКП трябва да поддържа двойствена линия – едната гъвкава, неискрена и съобразена с конюктурата, а другата – отразяваща обективното положение на фактите и ситуациите. Втората линия трябва да бъде засекретена в съответна степен и тъй като става дума за партийни интереси в условията на реално еднопартийно управление в България това засекретяване се реализира както на партийно, така и на държавно ниво. Партийната тайна при еднопартийното управление прераства в държавна тайна.

В отговор на докладната записка Секретариатът на ЦК на БКП на свое заседание от 17 юли 1970 г. дава съгласие определени научни звена (Института по история на БКП и Института за външна политика при Министерството на външните работи) да разработват закрити научни трудове и дисертации по проблемите на международното комунистическо движение, историята на БКП и външната политика на НРБ. На посочените две научни звена се възлага да разработят правилник, въз основа на чиито норми да става разработването на закритите изследвания. Правилникът следва да бъде утвърден от Висшата атестационна комисия при Министерския съвет. Освен това на двата института и на Издателството на БКП се възлага да утвърдят статут за „отпечатването, съхраняването, ползуването и хоноруването на закритите научни трудове и дисертации“ (TsDA 1B: 54-58).

На 20 март 1971 г. директорът на Института по история на БКП Давид Елазар внася в Секретариата на ЦК на БКП проект за „Правилник за обсъждане, приемане, отпечатване и ползуване на закрити научни трудове и дисертации по някои проблеми на международното комунистическо движение, на борбата с антикомунизма, история на БКП и външната политика на НРБ“ (TsDA 1B: 29-34). Проектът е съгласуван с отделите на ЦК на БКП – „Пропаганда и агитация“, „Наука и образование“ и „Външна политика и международни отношения“, както и с Института за съвременни социални теории, Института за външна политика при

Министерството на външните работи и Издателството на БКП, като са взети под внимание всички по-съществени бележки. Документът обединява в себе си както правилник, въз основа на чиито правила да се разработват закритите изследвания, така и статут за отпечатването, съхраняването, ползуването и хоноруването на закритите научни трудове и дисертации.

На свое заседание от 5 април 1971 г. Секретариатът на ЦК на БКП обсъжда предложението проект, одобрява го по принцип и решава след известна редакционна работа правилникът да се внесе в Министерския съвет за утвърждаване.

В следващите години съобразно правилата, заложиени във визирания правилник, са подготвени и отпечатани редица научни трудове (Prodanov 2006: 174-175). Правилникът всъщност приравнява т. нар. „закрити научни трудове“ към изследванията, съдържащи държавна тайна. Това много ясно си проличава при обсъжданията в Министерския съвет през 1972 г. на законопроекта за научните степени и научните звания в Народна република България. В хода на тези дискусии министърът на народната отбрана арм. генерал Добри Джуров предлага изискванията за получаване на научни степени и научни звания по материали със секретен характер да се уреждат в правилника за приложение на закона (TsDA 136: 22). И действително, освен общата разпоредба, заложиена в самия закон, че защитите на дисертационните трудове и изборите за хабилиране на научни работници по материали с поверителен характер се провеждат на закрити заседания (TsDA 136: 14), в правилника намират място редица допълнителни ограничения.

В т. 4.2. е фиксирано, че научноизследователски труд, представен за дисертация, който съдържа данни или сведения от поверителен характер, може да бъде защитаван и когато е отпечатан само за вътрешно или служебно ползване. В такива случаи поверителният характер на данните се установява в съответствие с разпоредбите на Правилника за организация на работата по опазването на държавната тайна в Народна република България.

В т. 38 и т. 51. 3. се съдържа разпоредбата, че всички конкурси за изследователски кадри в научните организации от системата на Министерството на народната отбрана и Министерството на вътрешните работи се обявяват със заповед на съответния министър (без да се обнародват в „Държавен вестник“).

В т. 57 е нормирано, че научните изследвания или творческите научни постижения с поверителен характер, представени за получаване на научните звания „доцент“, „ст. н. сътрудник II степен“, „професор“ и „ст. н. сътрудник I степен“ се възлагат на рецензенти, които имат право на достъп до такива материали (TsDA 136: 6).

Казаното позволява да се обобщи, че всъщност чрез т. нар. „закрити научни трудове“ се създава специфична форма на сведения, данни, анализи и обобщения, представляващи държавна тайна.

ПРАВИЛНИК
за закритите научни трудове

I. ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

1. Този правилник определя специфичните правила за обсъждане, приемане, отпечатване, ползуване и съхраняване на закрити научни трудове и за защита на закрити дисертации.

2. Закрити по смисъла на този правилник са научните трудове и дисертации по проблемите на международното комунистическо движение, външната политика и отбраната на НР България, международната социалистическа интеграция, борбата с антикомунизма и ревизионизма, историята на БКП, социалното управление и по други въпроси, за написването на които са използвани неподлежащи на разгласяване материали, или които съдържат констатации, изводи или предложения, публикуването на които е нецелесъобразно.

Директорите на научните институти и деканите на факултетите определят кои научни трудове и дисертации отговарят на посочените в предходната алинея изисквания.

3. Ръководствата на институтите и на висшите учебни заведения оказват съдействие на научните работници за ползване на секретни архивни фондове. Разрешение за това се дава само на научни работници, на които по съответния ред са възложени неподлежащи на публикуване теми.

II. ОБСЪЖДАНЕ И ПРИЕМАНЕ НА ЗАКРИТИ НАУЧНИ ТРУДОВЕ

4. Закритите научни трудове се обсъждат и приемат от научните (факултетни) съвети на закрити заседания. По преценка на директорите (деканите) в заседанията могат да участват и външни нехабилитирани висококвалифицирани специалисти.

При специални случаи директорът (деканът) може да нареди обсъждането да стане пред по-тесен състав на научния (факултетен) съвет.

5. За рецензенти на закритите научни трудове се назначават по двама хабилитирани научни работници, а когато няма такива – други висококвалифицирани специалисти.

На участващите в обсъждането се предоставя възможност да се запознаят с трудовете и рецензиите в помещенията на институтите и факултетите.

6. Научният (факултетният) съвет взема решение по обсъждания труд с обикновено мнозинство от присъстващите членове чрез явно гласуване.

7. Закритите научни трудове се преценяват като научна продукция след отпечатването им по установения в този правилник ред.

III. ОБСЪЖДАНЕ И ЗАЩИТА НА ЗАКРИТИ ДИСЕРТАЦИИ

8. Закритите дисертации се допускат до защита независимо дали са отпечатани (изцяло или отчасти).

9. Представеният за защита труд се обсъжда предварително в съответната секция (катедра) на закрито заседание, която дава мотивирано заключение за допускане до защита.

10. Решение за допускане взема научният (факултетният) съвет, определен съгласно т. 4.

11. При липса на подходящи хабилитирани лица за рецензенти на закрити дисертации, с предварителното съгласие на Президиума на Висшата атестационна комисия могат да се назначават и други висококвалифицирани специалисти.

12. За насрочената защита освен членовете на научния (факултетния) съвет се известяват само учреждения и лица, определени от директора (декана). Датата и мястото на защитата не се обявяват в печата.

13. Протоколите с решението на научния (факултетния) съвет се изпращат заедно с два екземпляра от дисертацията и 10 екземпляра от автореферата по реда на секретната преписка в Президиума на Висшата атестационна комисия.

IV. ОТПЕЧАТВАНЕ, ПОЛЗУВАНЕ И СЪХРАНЯВАНЕ НА ЗАКРИТИТЕ НАУЧНИ ТРУДОВЕ

14. Отпечатването на закрити трудове се извършва непосредствено от институтите (факултетите) по реда на отпечатване на секретни материали. Формата и тиражът на изданието се определят според характера и предназначението на труда.

15. Всички отпечатани екземпляри номерирани се разпространяват по списък, утвърден от директора (декана). Останалите екземпляри се съхраняват в секретните фондове на институтските (факултетните) библиотеки и могат да се ползват само с разрешение на директора (декана).

16. Отпечатаните закрити научни трудове се хоноруват съобразно с общите тарифи за авторски и други възнаграждения за издания. Хонорарите се определят от директора (декана).

17. За хонорване на закритите научни трудове и за поемане на другите разходи по тяхното отпечатване се създава специален фонд, с който се разпорежда директорът (деканът).

18. Институтите (факултетите) и съответните издателства сключват ежегодно специални договори за отпечатване на закритите научни трудове.

ЛИТЕРАТУРА

Darzhaven vestnik 1964: Darzhaven vestnik, br. 1 от 3 януари 1964 г. [Държавен вестник, бр. 1 от 3 януари 1964 г.].

Prodanov 2006: Prodanov, N. Problemi na istoriografskata tekstologiya (varhu material ot balgarskata istoriopsis VII-XX vek). Veliko Tarnovo: UI "Sv. sv. Kiril i Metodiy" [Проданов, Н. Проблеми на историографската текстология (върху материал от българската историопис VII-XX век). Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“].

Chichovska 1991: Chichovska, V. Glavlit (1952-1956). Izgrazhdane na edinna tsenzurna sistema v Balgaria. // Istoricheski pregled, kn. 10 [Чичовска, В. Главлит (1952-1956). Изграждане на единна цензурна система в България. // Исторически преглед, кн. 10].

TsDA 112: TsDA, f. 112, op. 1, a. e. 3, l. 2 [Централен държавен архив, ф. 112, оп. 1, а. е. 3, л. 2].

TsDA 136: 22: TsDA, f. 136, op. 54, a. e. 8, l. 22 [ЦДА, ф. 136, оп. 54, а. е. 8, л. 22].

TsDA 136: 14: TsDA, f. 136, op. 54, a. e. 8, l. 14 [ЦДА, ф. 136, оп. 54, а. е. 19, л. 14].

TsDA 136: 6: TsDA, f. 136, op. 54, a. e. 8, l. 6 [ЦДА, ф. 136, оп. 54, а. е. 332, л. 6].

TsDA 1B: 54-58: TsDA, f. 1B, op. 36, a. e. 1052, l. 54-58 [ЦДА, ф. 1Б, оп. 36, а. е. 1052, л. 54-58].

TsDA 1B: 29-34: TsDA, f. 1B, op. 36, a. e. 1052, l. 29-34 [ЦДА, ф. 1Б, оп. 36, а. е. 1377, л. 29-34].